

*До Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Стасиша
Національної академії правових наук України*

ВІДГУК
офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Романа МОВЧАНА
на дисертацію Сергія ВОЛКОВА
«Запобігання злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Протягом усієї історії людство стикалось із різними проявами воєнних конфліктів, катастрофами та іншими надзвичайними подіями і тільки у нові часи, усвідомивши свою відповідальність перед постраждалими від таких подій, навчилось справлятися з їх наслідками. З цього колективного усвідомлення розвинулось сучасне розуміння гуманітарної допомоги як прояву солідарності; надалі відбулось формування блоку правових норм, покликаних регулювати таку діяльність.

Російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. призвело до того, що приблизно 16 мільйонів людей або були переміщені зі своїх домівок, або намагалися вижити в екстремальних умовах конфлікту і терміново потребували гуманітарної допомоги. Ця надзвичайна ситуація спричинила серйозні виклики для міжнародної системи надання гуманітарної допомоги. Оскільки допомоги зараз потребують не лише військові, а й звичайні люди, гуманітарна допомога Україні з боку світового товариства набуває особливого значення. Поряд із потужною економічною та політичною допомогою, вона стала важливою складовою підтримки України, яка загалом демонструє гідний рівень управління міжнародною гуманітарною допомогою і робить усе для підвищення прозорості у цій сфері. Гуманітарна допомога як різновид благодійництва, коли донор

(юридична чи фізична особа в Україні чи за її межами) безоплатно і безповоротно надає товари для підтримки ЗСУ, населення або суб'єктів господарювання, відіграє величезну роль для посилення обороноздатності країни і подолання негативних соціальних наслідків війни росії проти України.

Водночас НАЗК виділяє низку чинників, які можуть привести до втрати довіри міжнародних донорів і зменшення розмірів гуманітарної допомоги, що надається Україні. Зокрема, одним із них є відсутність належної реакції держави на факти неправомірного використання гуманітарної допомоги і комунікаційної політики щодо вжиття ефективних заходів для **запобігання** таким випадкам, через що перед правоохоронними органами ставиться питання про здійснення контролю за додержанням законів і **попередження** можливих фактів розкрадання, нецільового використання гуманітарної допомоги як одного із пріоритетних завдань в умовах воєнного стану та збройної агресії проти України. За таких умов стає очевидним, що на сьогодні існує об'єктивна потреба удосконалення правового регулювання обігу гуманітарної допомоги та розробки стратегії запобігання злочинності у цій сфері. Надійним фундаментом для цього процесу можуть і мати стати напрацювання правничої, зокрема і передусім, враховуючи специфіку її предмета, кримінологічної науки.

Водночас маю констатувати, що якщо проблематика кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги наразі доволі ґрунтовно висвітлена в юридичній літературі, зокрема у цілій низці фахових статей, то питання кримінологічної характеристики та запобігання злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги в Україні до написання рецензованої дисертації розглядалися лише у поодиноких наукових статтях і тезах повідомлень на наукових заходах.

Викладене свідчить про те, що відповідні питання в доктрині розкриті недостатньо, у зв'язку з чим звернення до них є своєчасним, а тематика

дисертаційного дослідження, за результатами виконання якого і мала б бути усунута зазначена в попередньому абзаці прогалина, – актуальною.

Визначаючи *новизну представлених наукових результатів*, насамперед зауважу, що дисертація пана Сергія є, принаймні наскільки мені відомо, не «одним із перших», про що зазначає сам автор (с. 31) і про що часто пишеться у кваліфікаційних працях та рецензіях (відгуках) на них, а справді першим, виконаним на теренах України *монографічним* дослідженням, яке має на меті здійснити комплексний кримінологічний аналіз стану злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги в Україні та на цій основі розробити пропозиції щодо запобігання їй.

Здобувачем запропоновано низку нових положень, висновків і пропозицій, які виносяться на захист. Зокрема, до наведених у дисертації положень, які характеризуються (повністю або частково) новизною і достатньою мірою аргументовані автором, є підстави віднести:

- запропоновану дисертантом трирівневу модель запобігання злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги, в якій *перший* рівень – правовиховні заходи з підвищення інформаційної культури і правової обізнаності учасників обігу гуманітарної допомоги, *другий* рівень передбачає проведення заходів із формування правосвідомості і підвищення правової культури учасників обігу гуманітарної допомоги, *третій* рівень – інноваційний, передбачає заходи щодо інформування з правоосвітньою і правовиховною метою, соціальну пропаганду реальних практик особистої участі громадян у свідомій підтримці охоронних правових норм щодо відповідального і цільового використання гуманітарної допомоги (с. 34);

- пропозицію пана Волкова щодо включення до переліку форм гуманітарної допомоги логістики, фінансування і технічної підтримки гуманітарної діяльності (с. 68, 208);
- висновок автора про те, що спільними принципами гуманітарної

допомоги є: гуманність (фундаментальний), незалежність, єдність та універсальність, неупередженість, незалежність, недискримінації (с. 208);

- здійснений паном Сергієм кримінологічний аналіз причин злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги (с. 32);

- визначені дисертантом кількісні ознаки досліджуваних правопорушень (с. 32);

- висновок здобувача про необхідність удосконалення унормування прав і повноважень суб'єктів – учасників процесу всебічного супроводу діяльності, пов'язаної з обігом гуманітарної допомоги (с. 81);

- гіпотезу автора про те, що під час розроблення програм превенції і запобігання злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги особливу увагу слід приділити розробленню алгоритмів, механізмів повідомлення і усвідомлення відповідальності за об'єктивність та суб'єктність таких повідомлень щодо кримінальних правопорушень у сфері обігу гуманітарної допомоги (с. 173).

Також підтримую дисертанта, який уважає, що:

- негативні демографічні зміни, які стали супутником провадженого воєнного стану, істотно вплинули на підвищення рівня злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги; втрата родинних зв'язків, роботи, можливості жити у звичному соціальному середовищі також стала причиною зростання питомої ваги осіб злочинців жіночої статі, серед яких досить часто зустрічаються матері неповнолітніх дітей; відсутність соціальних гарантій працевлаштованих осіб – так само вплинули на ріст злочинності (с. 124);

- злочинна діяльність особи у сфері обігу гуманітарної допомоги може бути детермінована соціальною кризою, девальвацією духовних і моральних цінностей, способом життя, головною метою якого є задоволення переважно матеріальних потреб (с. 177);

- географічні показники поширення злочинів зумовлені наявністю великих

гуманітарних хабів і координаційних центрів у м. Київ, Львів, Дніпро (с. 35);

– сутнісне бачення детермінації злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги виявляється у безперервному оновленні різних форм суспільного життя, типів відносин, станів суспільної свідомості, появи нових корупційних ризиків (с. 34).

Особливу увагу хотів би звернути на розроблену здобувачем короткострокову програму підвищення кваліфікації «Національне законодавство, Гуманітарна Хартія і мінімальні стандарти при наданні гуманітарної допомоги в системі заходів запобігання злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги», яка включає не лише вивчення національного законодавства у сфері обігу гуманітарної допомоги, а й дослідження стану злочинності у відповідній царині. На мою думку, завдяки втіленню у життя таких та інших подібних прогресивних ідей можна реально вплинути на стан злочинності (знизити її рівень) у відповідній сфері.

У дисертації наводиться й чимало інших цікавих і слушних наукових положень, ідей, висновків.

Наукова обґрунтованість результатів, представлених у дисертації, забезпечується широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази (всього 265 джерел), веденням коректної полеміки, використанням низки різноманітних методів пізнання, вдало підібраних з урахуванням предмета дисертаційного дослідження (с. 28–30), а також добре продуманою логікою викладення матеріалу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих здобувачем, обумовлюється нормативно-правовою, теоретичною та емпіричною базами дослідження. При цьому відмічу, що дисертант не обмежується банальною вказівкою на те, що «емпіричну базу цього дослідження утворили...» (с. 31), а замість цього активно послуговується знайденими матеріалами судової практики під час написання роботи, за

допомогою чого часто підкріплюється авторська позиція з того чи іншого питання (с. 127–128, 132–136 тощо).

На схвальну оцінку заслуговує і широке використання паном Сергієм статистичних даних, що загалом є природним та необхідним, зважаючи на те, що дисертація носить кримінологічний характер.

Не можу не відмітити і безсумнівне практичне значення результатів представленої на рецензування роботи, про що свідчить те, що напрацювання пана Волкова вже були впроваджені і активно використовуються у навчальному процесі та науково-дослідній сфері (акт упровадження Тренінгового центру прокурорів України від 12 грудня 2023 року) (с. 36). Завдяки такій сумлінності дисертанта є підстави сподіватися на вирішення хоча б частини тих проблем, які були описані при обґрунтуванні актуальності роботи.

Наукове дослідження складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок. Основний текст – 189 сторінки, в основному тексті дисертації розміщено 2 таблиці (2 сторінки), 7 діаграм (2 сторінки), 2 схеми (1 сторінка), список використаних джерел – 33 сторінок (268 найменувань), 6 додатків – 24 сторінок. Характеризуючи описану структуру дисертації, варто відмітити те, що вона є добре продуманою і, головне, максимально враховує і в підсумку дозволяє виконати поставлені здобувачем прагматичні завдання рецензованого дослідження.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення та висновки, які сформульовані в дисертації, відображені в 7 наукових публікаціях, серед яких 3 – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 4 – у збірниках конференцій, круглих столів, форумі. У публікаціях відображені всі структурні частини дисертації. Публікації здобувача за 2019–2023 рр. свідчать

про його послідовну роботу із досягнення поставленої мети.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, які містяться у науковій праці, загалом характеризуються аргументованістю і послідовністю.

У дисертації не виявлено порушень академічної добродетелі (плагіату, фабрикації, фальсифікації).

Водночас добре відомо, що оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їхньої достовірності і новизни повинна бути об'єктивною та відбивати не лише позитивні, а й негативні сторони праці. Зокрема, ознайомлення з кваліфікаційною науковою роботою пана Волкова дозволяє висловити *окремі побажання і критичні судження* щодо неї.

1. У роботі здобувач декілька разів згадує про передбачений ч. 1 ст. 201-2 КК криміноутворювальний показник у вигляді «значного розміру» відповідного (-их) предмету (-ів).

Зокрема, на с. 68–69 ним зазначається, що «досить високий поріг заявленої суми (майже півмільйона гривень) містить кримінологічні детермінанти злочинності в цій сфері». А вже на с. 187 дисертантом спочатку некритично констатується, що дії, передбачені ст. 201-2 КК, вважаються вчиненими у значному, великому та особливо великому розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у 350, 1000 та 3000 і більше разів перевищує НМДГ, а вже далі наводиться елементарний алгоритм визначення названих показників.

На мою думку, цього відверто замало.

Справа в тому, що однією з найбільш злободенних проблем як чинного КК загалом, так і, ще більшою мірою, розділу VII його Особливої частини «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», є проблема,

яка з легкої руки О. Дудорова отримала назву «довільноті вартісних показників як ознак основних, так і кваліфікованих складів відповідних деліктів», без розв'язання якої, за влучним висловом вченого, годі й говорити про соціальну обумовленість кримінально-правових заборон.

При цьому, все ж таки будучи, як і автор цих рядків, фахівцем передусім у галузі *не кримінології*, а *кримінального права*, згаданий вище професор Дудоров, по-перше, визнавав, що тут ми маємо справу з одним із тих випадків, коли «метод розумної голови» фахівця саме з *кримінального права* не може бути ефективним, по-друге, основні свої сподівання у вирішенні цієї проблеми покладав саме на представників кримінологічної науки, зазначаючи, що «цілком очевидно, що для вироблення обґрунтованих вартісних критеріїв злочинності діянь необхідним є проведення серйозних наукових досліджень – **кримінологічних, емпіричних** – подібних до того, яке свого часу здійснив В. Чубарєв, з'ясовуючи розміри заподіяної матеріальної шкоди як фактору тяжкості злочинного діяння, а так само досліджень матеріалів правозастосованої практики».

Однак, проаналізувавши представлену на рецензування роботу, вимушений констатувати, що фактично її автор обмежується відміченим раніше банальним резюмуванням наявності відповідної проблеми та не проводить згаданої О. Дудоровим і такої бажаної та необхідної серйозної роботи щодо її вирішення хоча б у контексті ст. 201-2 КК, лише за наслідком чого і можна було б сподіватися на вироблення справді науково обґрунтованих показників відповідних ознак основного та кваліфікованих (умовно) складів розглядуваного злочину.

Крім того, у контексті цієї ж проблеми дуже хотілося б почути думку пана Сергія відносно того:

– по-перше, як мають бути кваліфіковані прояви розкрадання гуманітарної допомоги, вартість якої є меншою за 350 НМДГ. У такий діях відсутній склад

кrimінального правопорушення, як на цьому наполягає О. Марін? Чи тут має місце злочин, передбачений ч. 4 ст. 191 КК (або однією з інших норм), до чого, як і автор цих рядків, схиляються О. Дудоров, М. Хавронюк та низка інших фахівців? Як бачимо, у вітчизняній юридичній літературі думки з цього приводу розділилися, що й вимагає вирішення цього питання у дисертації;

– по-друге, чи обов'язковою (кrimіноутворюальною) є ця ознака в умовах воєнного стану. На мою, а також на думку деяких інших кrimіналістів (А. Айдинян, О. Дудоров, О. Швидка та інші), використане у ч. 3 ст. 201-2 КК формулювання «дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, вчинені ... під час надзвичайного або воєнного стану» дозволяє притягувати до кrimінальної відповідальності за цією нормою осіб, які в умовах воєнного стану вчинили розкрадання гуманітарної допомоги на будь-яку суму (див. відповідні рішення ВС у справах про тлумачення вживаних у ч. 2 ст. 194, ч. 3 ст. 246 та ч. 2 ст. 365 КК формулювань «ті самі дії» або «дії, передбачені ч. 1 (ч. 2) цієї статті»). А як уважає пан Волков? Сподіваюся, що відповідь на це непросте питання також буде надана при публічному захисті дисертації.

2. Підрозділ 1.2 дисертації був присвячений характеристиці визначення, видів, форм гуманітарної допомоги та принципів її обігу. Зокрема, здобувач визначає гуманітарну допомогу як «цільову адресну безоплатну допомогу тим, хто її потребує, тимчасова підтримка для поліпшення життя чи полегшення страждань людей» (с. 208).

Водночас уважаю, що запропоноване авторське визначення не вирішує чималу кількість наявних у розглядуваній сфері проблем, а тому у відповідному підрозділі роботи значну частину своєї уваги дисертанту варто було приділити й іншому питанню – можливості визнання гуманітарною допомогою предметів, які не мають відповідного юридичного статусу, невирішеність якого явно не сприяє ефективній кrimінально-правовій протидії фактам розкрадання гуманітарної допомоги.

Крім того, ще однією проблемою, яку ми (разом із О. Дудоровим) озвучували з цього приводу, є те, що фактично поряд із верифікацією, яка (ми так розуміємо) продовжує здійснюватись уповноваженими державними органами (Міністерством соціальної політики України й очільниками ОВА), віднесення товарів до гуманітарної допомоги у переважній більшості випадків наразі відбувається за «заявочним» принципом під час митного оформлення таких товарів. Запровадження спрощеної процедури митного оформлення і звільнення від оподаткування вантажів, позначених як гуманітарна допомога, одним із своїх наслідків мало поширення практики ввезення в Україну під виглядом гуманітарної допомоги предметів, які у сенсі Закону від 22 жовтня 1999 р. не є такими. Найбільш одіозні випадки – це ввезення під виглядом гуманітарної допомоги «для потреб ЗСУ» автомобілів класу «люкс».

На нашу думку, вирішуючи розглядуване питання кваліфікації *de lege lata*, слід: 1) дотримуватись вимог Закону від 22 жовтня 1999 р. у частині визначення ним ознак гуманітарної допомоги (безплатність, надання з гуманних мотивів, цільове призначення – загальне чи адресне тощо) й утримуватись від поширювального тлумачення кримінального закону, пов’язаного із встановленням цих ознак. Інакше кажучи, ми критично оцінюємо підхід, згідно з яким самодостатнього (вирішального) значення при інкримінуванні ст. 201-2 КК набуває задокументований факт митного оформлення вантажу як гуманітарної допомоги; 2) не ігнорувати потенціал відмінних від ст. 201-2 КК заборон, які можуть стати у нагоді при кримінально-правовій оцінці зловживань з предметами, які ввозяться в Україну під виглядом гуманітарної допомоги. Зокрема, йдеться про ст. 222 КК «Шахрайство з фінансовими ресурсами» та ст. 212 КК «Ухилення від сплати податків, зборів (обов’язкових платежів)».

Я цілком усвідомлюю і вище вже відмічав те, що представлене дослідження передусім носить не кримінально-правовий, а *кримінологічний* характер. Водночас все ж хотілося б почути думку автора щодо вирішення

відповідних питань, які за своїм змістом хоча і є кримінально-правовими, однак безпосередньо пов'язані з предметом дослідження пана Волкова. Тим паче, що на с. 53 здобувач теж торкається згаданих проблем, зазначаючи (хоч і з посиланням на інших дослідників) про «оприлюднені у відкритих джерелах приклади, коли з метою уникнення сплати митних платежів або з метою пришвидшення (спрошення) проходження митного контролю недобросовісні підприємці чи волонтери оформлювали як гуманітарну допомогу товари і продукти, придбані за власні кошти».

3. На с. 111 пан Сергій зауважує, що «криміналізація діянь, передбачених статтею 201-2 КК, є відповідю на виклики реалій сьогодення».

Водночас на захисті дисертації хотілося б почути відповіді (які відсутні у тексті рецензованої роботи) принаймні на одне з цілої низки важливих питань, пов'язаних зі сказаним:

- а) а чи відбулася, власне, «криміналізація», а не, можливо, «диференціація» кримінальної відповідальності?
- б) чи була згадана відповідь адекватною?
- в) і чи, врешті-решт, є реальна потреба в існуванні ст. 201-2 КК?

4. Досліджуючи соціально-демографічні ознаки особи злочинця, здобувач на с. 177 виокремлює статус внутрішньо переміщеної особи, соціальні ролі волонтера і псевдоволонтера, які впливають на детермінацію злочинності і кримінологічну характеристику особи злочинця в сфері обігу гуманітарної допомоги. Ну а вже на с. 178 пан Сергій ще раз наголошує, що «статус внутрішньо переміщеної особи мають 67 % осіб, що вчинили кримінальні правопорушення в сфері обігу гуманітарної допомоги, 21 % осіб, які з інших причин не проживають за місцем реєстрації».

Насправді ці дані дуже важливі, цікаві та, відверто кажучи, несподівані та якоюсь мірою навіть приголомшуючі. Однак переконаний, що найголовнішим завданням автора мало б бути не просто виявлення та наведення цієї інформації,

а вироблення з її урахуванням рекомендацій щодо усунення причин та умов, які сприяють вчиненню відповідних кримінальних правопорушень. Водночас у тексті дисертації мені таких рекомендацій відшукати не вдалося. Зокрема, хотілося б почути конкретні пропозиції з цього приводу у контексті поділу заходів запобігання злочинності за критерієм рівня саме на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні, а не на рівні інформаційної культури, правосвідомості та правової культури і моніторингу якості, як це у роботі пропонується паном Волковим (с. 190);

5. На с. 175 дисертації її автор висловлює своє переконання в тому, що «для подолання латентної злочинності в цьому напрямку слід в першу чергу доводити тезу **щодо невідворотності настання відповідальності** за скоене, законність та справедливість притягнення до відповідальності усіх винних ...».

Читаючи таке припущення автора, я й сам вирішив провести невеличке емпіричне дослідження і з'ясувати, а чи дійсно особи, які вчинили, наприклад, злочин, передбачений ст. 201-2 КК, невідворотно несуть реальну кримінальну відповідальність за скоене.

І ось, проаналізувавши розміщені в ЄДРСР 25 вироків, можу констатувати, що насправді реальне покарання у виді позбавлення волі (нагадаю, що у ч. 3 ст. 201-2 КК воно є безальтернативним основним покаранням) було призначено... аж 2 (!!!) особам; ще 4 засудженим відповідне покарання у виді позбавлення волі було замінено (у порядку застосування ст. 69 КК) на більш м'які різновиди покарань (3 особам – штраф, ще в 1 рішенні було призначено обмеження волі); натомість в усіх інших 19 випадках (тобто загалом 76 %) винні особи звільнялися від відбування покарання на підставі «всемогутніх» статей 75–76 КК.

Зважаючи на наведені дані, хотілося б почути думку автора:

– по-перше, щодо виправданості продемонстрованої гуманності представників вітчизняної Феміди;

– по-друге, щодо того, чи не є такий стан речей, коли особи, які вчиняють відповідні порушення, чітко усвідомлюють, що з величезною долею ймовірністю вони не понесуть жодного реального покарання, одним із найголовніших чинників (детермінант), які заважають запобіганню злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги?

На завершення критичної частини свого відгуку наведу окремі побажання **суто технічного, стилістичного та методологічного характеру**, які дисертант може врахувати при потенційному опублікуванні монографії. Зокрема, вважаю, що під час написання роботи здобувачу варто було б:

– виділити в її структурі такий елемент, як список скорочень, який є неодмінним атрибутом абсолютної більшості кваліфікаційних робіт подібного типу. Серед іншого, це дозволило б уникнути, по-перше, наявних у тексті дисертації ситуацій, коли в одному реченні, наприклад, спочатку скорочено пиється «ЄС», а вже далі повністю – «Європейський Союз» (с. 40–41), а, по-друге, невіправданого нескорочення низки об’ємних термінів (наприклад, «Національне агентство з питань запобігання корупції» (НАЗК), «неоподатковуваний мінімум доходів громадян» (НМДГ), та навіть елементарно «стаття» (ст.), «частина» (ч.) тощо);

– хоча б стисло проаналізувати (або ж банально згадати) відповідні положення проекту нового КК, який, як відомо, наразі розроблюється Робочою групою з питань реформування кримінального права;

– характеризуючи емпіричну базу дослідження, вказати на статистичну звітність Офісу Генерального прокурора за 2014–2023 рр. (принаймні перше півріччя, а не 2022 р.). Тим паче, що далі у Вступі згадуються дані про кримінальні правопорушення за ст. 201-2 та іншими нормами КК станом на вересень 2023 р.

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем, і лише підтверджують складність,

багатогранність і злободенність проблематики, досліджуваної Сергієм Волковим.

З урахуванням викладеного вважаю, що дисертація «Запобігання злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги» є кваліфікаційною науковою працею, яка містить положення, що мають істотне значення для кримінології та кримінального права, а саме, здійснено комплексний кримінологічний аналіз стану злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги в Україні та на цій основі розроблено пропозиції щодо запобігання їй.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» і вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Автор дисертації – Сергій Волков – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
доктор юридичних наук, професор

Роман МОВЧАН

